

RESSENYES

Magdalena Cerdà, Antònia Juan, Tina Sabater (Coords.), *Els mons nòrdic i mediterrani. Relacions artístiques i culturals entre els segles XIV i XVI*. Palma: Edicions UIB, Institut d'Estudis Baleàrics, 2017 (llibre digital)

Cal lloar els esforços duts a terme pel Grup de Recerca en Estudis Medievals de Palma, en el seu esforç per connectar la Universitat de les Illes Balears amb la producció historiogràfica peninsular i europea i, alhora, per ampliar el públic lector més enllà de l'estricta àmbit acadèmic. Fruit d'aquest doble interès són les convocatòries anuals de seminaris, i ja en van tres, entorn de problemes i qüestions que centren els debats actuals del medievalisme. En aquesta ocasió el tema escollit ha estat el de les relacions nord-sud de l'Occident europeu entorn de les relacions artístiques i culturals. Amb tot, l'observació s'amplia cap a la història econòmica i social, en la mesura que s'hi aborden també temes relatius al consum públic i privat. Comptat i debatut, la societat medieval no era solament la que produïa, era també la que menjava, bevia o es vestia, es divertia o somiava l'eternitat de l'ànima. Totes les energies possibles van ser posades al servei d'aquests ideals de benestar, tant en termes, en efecte, econòmics, com socials, culturals i espirituals. No cal ponderar les bondats de la història comparativa, però no hi ha dubte que és un camí fecund d'anàlisi, perquè permet avaluar els progressos regionals i la presència o absència de connexions entre territoris llunyans. Els treballs que tots els autors ens presenten són fruit de la utilització de fonts d'arxiu, iconogràfiques i narratives habituals, però sobretot són fruit de la utilització de materials documentals procedents de les fonts notariales. Els inventaris *post mortem* en particular, amb els seus avantatges i els seus inconvenients, radiografien l'interior de les cases, sovint estança per estança. Gràcies a ells podem avaluar els béns mobles que componien el patrimoni domèstic, sens dubte en un moment específicament donat,

però que en qualsevol cas projecten llum sobre el mobiliari, els articles tèxtils o els objectes de decoració, artístics o espirituals, és a dir, la matèria de discussió de les ponències que integren el llibre. I tot plegat lligat a la condició social del propietari.

Contra la imatge d'una Europa fragmentada per les jurisdiccions senyoriales i per la cada vegada més sòlides fronteres dels Estats, les transaccions mercantils, els fluxos monetaris, la difusió de les idees i de la cultura i els corrents espirituals travessaven les barreres geogràfiques i polítiques per a construir al capdavant un vast espai connectat. Aquest és probablement el major mèrit dels nou textos que integren aquest llibre en forma de llibre electrònic, confegits per Maria Barceló, Miquel Àngel Capellà, Magdalena Cerdà i Antònia Juan, Gabriel Ensenyat, Juan Vicente García Marsilla, Albert Hauf, Antonio Ortega, Andrea Pala i Tina Sabater. A les pròpies tradicions locals o regionals, s'afegiren tot un ventall d'objectes que en certa manera contribuïren a homogeneïtzar espais culturals tan diversos com el nòrdic i el mediterrani. El fet documentat pels autors als segles XV i XVI no és, tanmateix nou. A les llars dels Països Catalans, ja des de mitjan segle XIII, apareixen els draps flamencs i francesos. Però l'obertura de l'estret de Gibraltar, la millora de les tècniques mercantils i la enginyeria naval, amb vaixells cada volta més lleugers i amb més capacitat de càrrega, tal com remarca Antonio Ortega, consolidaren una àmplia «societat de consum» d'àmbit europeu, on productes de la mar Bàltica o de la mar del Nord són presents als territoris mediterranis i viceversa. Els mercaders «fan» Europa i contribueixen amb les seues accions a l'establiment de lligams unitaris per damunt de les sobiraniaes nacionals.

Des de l'observatori de la Història de l'Art, cal afegir una altra via de connexió, com és la dels viatges dels artistes en ambdues direccions. Tina Sabater indica que en el camp de la pintura flamenca, i la influïda per aquesta darrera, el trasllat temporal dels artistes esdevingué un camí fecund per a la plena comprensió de les innovacions tècniques que s'experimentaven als tallers de Flandes. Lluís Dalmau seria el millor exponent d'aquests desplaçaments formatius. I a la inversa, la presència d'artistes nòrdics a Palma, que treballaren al costat de reputats mestres locals, obrí les portes a noves propostes plàstiques que acostaren l'escultura mallorquina als postulats de l'anomenat estil internacional, com bé assenyalen Magdalena Cerdà i Antònia Juan. Jean de Valenciennes i Ric Alamant, a instàncies del capítol catedralici, arribaren a l'illa el mes de juny de 1393 per a participar en les obres del Mirador sota la direcció de l'imaginaire mallorquí Pere Morell.

Mercaders, artistes, emigrants a la recerca de fortuna i fins i tot ermitans, com l'alemany, amb el nom ja catalanitzat, Domingo Martí, pogueren estimular l'arribada a València d'alguns influxos de la *devotio moderna* de matriu flamenca, aquella espiritualitat que insistia en les virtuts de la pietat individual. Per a García Marsilla és el que hi ha al darrere de la difusió d'imatges de la vida i els patiments de Crist, populars als Països Baixos i la Renània. Tanmateix, sembla que les imatges del Crucifix gòtic dolorós, analitzades per Andrea Pala i conegudes al Mediterrani occidental, no aconseguiren travessar els Pirineus o, si més no, no se'n conserven imatges ni a Barcelona, ni a València ni a Palma, però sí a Perpinyà. Els ordes mendicants en foren els autèntics impulsors durant el segle XIII, i amb aquesta mena de crucifixos colpidors els menorets miraven d'emfasitzar el patiment de Crist en la creu per a la redempció dels pecats. Aquesta absència als Països Catalans, llevat del Rosselló, concordaria amb l'escepticisme d'Albert Hauf respecte dels influxos espirituals del nord del continent, inclosa la *devotio moderna*. Hauf, en canvi, aposta per influxos espirituals de zones culturals pròximes, significativament Occitània i el sud d'Itàlia, on el beguinatge i el franciscanisme espiritual prosperaren malgrat les sus-

picàcies de l'Església. Un espiritualisme que deixà la seua petjada en Arnau de Vilanova i Francesc Eiximenis. La via italiana també s'endevina en *La Faula*, de Guillem Torroella. Per a Biel Ensenyat, constitueix un exemple d'influència exterior, en aquest cas en l'àmbit de la literatura, per bé que acoblada a la realitat espacial, cronològica i cultural, i probablement també política de Mallorca, on seria escrita entre 1370 i 1375. Guillem de Torroella és el primer autor que adapta una desfilada a la manera de Petrarca, amb un fons líric comú —somni, primavera, invocacions religioses—, encara que amb la intenció de commoure el lector més que de descriure situacions, en una direcció vers l'humanisme.

La posició estratègica de Mallorca multiplicà les ocasions per als intercanvis, tal com subratllen Maria Barceló i Miquel Àngel Capellà. Des que genovesos i venecians feren del port de la capital escala cap a Flandes, tant per a les anades com per a les tornades, inundaren l'illa de productes flamencs, presidits pels materials tèxtils (draps, teles, fil, tints, parament de casa, roba), mobiliari, de roure sobretot, taules i pintures, tapissos, llibres. Capellà subratlla, a més, que les insuficiències de Mallorca en determinats béns de consum només pogueren ser cobertes mitjançant el comerç internacional, que aportà el luxe i l'exotisme material d'altres ciutats connectades per les rutes marítimes. És clar que la noblesa i el patriciat, junt amb l'Església, eren els principals sol·licitadors d'articles forans i cars. Ara bé, la dinàmica mercantil expansiva no hauria estat possible sense l'augment generalitzat de la demanda pagesa i urbana, a càrrec dels sectors mitjans i populars gràcies a l'oferta d'una gamma àmplia de productes de consum «estàndard» a preus mòdics.

València, remarca García Marsilla, fou un altre pol d'atracció d'artistes de l'altra banda dels Pirineus, imantats pel creixement espectacular de la ciutat durant el segle XV. Es tracta d'artesans de manufactures de luxe, com ara sastres i argenters francesos i occitans; es tracta dels impressors alemanys que desembarquen a la capital del regne cap a la darrera del segle, o es tracta d'empresaris com Martin van der Beurse, de Bruixes, naturalitzat com Martí Bossa, o Arnau de Gant, l'inventari

post mortem del qual vessa llum sobre les mercaderies de la seua «botiga» i sobre l'impressionant capital en monedes d'or i plata de diversos tipus i països. Les relacions diplomàtiques reforçaren el moviment mercantil i cultural nord-sud. Com a Palma, els més rics i més poderosos imitaven la moda francesa, borgonyona i flamenca del vestir, decoraven els palaus i les cases —i les esglésies i convents— amb tapissos, retaules i petites imatges d'idèntica procedència.

En definitiva, textos il·luminadors d'una història escrita des de la perspectiva del consum en

el trànsit de l'Europa medieval a la moderna. Una demanda rere la qual hi ha l'acció dels mercaders, que connecten l'espai nòrdic amb el mediterrani, molt en particular Flandes amb els Països Catalans, dos territoris fortament urbanitzats, capaços de generar una demanda activa de productes culturals i artístics.

Ferran Garcia-Oliver
Universitat de València